

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

© Сподарева О.Г., 2010

Розглянуто особливості моделей державного регулювання страхового ринку зарубіжних країн, проаналізовано ретроспективні аспекти формування вітчизняних органів державного нагляду та визначено систему державного регулювання страхового ринку України. На основі проведеного аналізу визначено недоліки державного регулювання страхового ринку України та розроблено рекомендації щодо подальшого ефективного державного нагляду за страховою діяльністю.

Ключові слова: страховий ринок, державне регулювання страхового ринку, саморегулююча організація, мегарегулятор, Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг.

The peculiarities of governmental regulation models of insurance market of foreign countries are examined, the historical aspects of domestic services forming of governmental supervision are analyzed and the system of governmental regulation of Ukrainian insurance market is determined in the article. On the basis of carried analysis the disadvantages of governmental regulation of Ukrainian insurance market are defined and the recommendations for further effective governmental supervision of insurance activity are worked out.

Key words: insurance market, governmental regulation of insurance market, self-regulating organization, mega-regulator, State regulating committee of financial service market.

Постановка проблеми

Державне регулювання страхової діяльності є визначальним і необхідним чинником розвитку страхового ринку України, який перебуває у процесі становлення. Від системної, чіткої та послідовної державної політики в сфері страхування залежить якісний захист інтересів і прав споживачів страхових послуг та конкурентоспроможна діяльність страхових компаній.

З огляду на процеси глобалізації світового страхового простору, проблема державного регулювання страхової індустрії набуває нових форми і змісту, особливо щодо впровадження міжнародного досвіду та використання в Україні найефективніших моделей державного регулювання страхового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові дослідження в сфері державного регулювання страхового ринку висвітлювалися у працях багатьох вчених, серед яких А.В. Василенко, Е.С. Гребенщиков, Л. Временко, Р.Г. Соболев, О.Й. Жабинець, О.Ф. Філонюк, В. Фурман та інші [1–16].

Але в умовах розвитку страхового ринку та глобалізаційних процесів страхова індустрія потребує постійних коректувань відносно державного регулювання.

Постановка цілей

Метою статті є визначення особливостей регулювання страхового ринку та розроблення пропозицій щодо розвитку системи ефективного державного нагляду за страховою діяльністю в Україні.

Виклад основного матеріалу

Державне регулювання страхового ринку – сукупність економічних, адміністративно-правових та організаційно-технологічних відносин між суб'єктами страхового ринку і державою під час цілеспрямованого комплексного впливу останньої на страховий ринок як єдину систему [16].

Вплив держави на страховий ринок здійснюється переважно через формування законодавчої і нормативної бази діяльності учасників страхового ринку та передбачає вибір моделі державного регулювання.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють три моделі державного регулювання страхової діяльності [1, 7, 10] (табл. 1).

Кожна країна розвиває свою унікальну систему, яка може поєднувати риси «чистих» моделей та власні особливості. Ступінь жорсткості або ліберальності визначається не ступенем втручання держави у функціонування страхового ринку та діяльність страхових компаній, а ступенем контролю держави за дотриманням єдиних правил і норм усіма суб'єктами страхової діяльності. Найбільш доцільною та виправданою вважається «жорстока» модель державного регулювання [12]. Що стосується України, то система державного регулювання діяльності страхових компаній еволюціонувала в напрямку континентальної моделі. Її можна визнати скоріше жорсткою, ніж ліберальною, що цілком відповідає розвитку страхової справи та всієї економіки загалом [1].

Особливості моделей державного регулювання страхового ринку

Моделі державного регулювання страхового ринку			
Континентальна	Ліберальна		Змішана
	Централізована	Децентралізована	
Німеччина, Швеція, Японія	Велика Британія	США	Франція
Заснована на жорсткій законодавчій регламентації і деталізації діяльності суб'єктів страхового ринку. Основні джерела права – закони та кодекси	Єдина система регулювання, страхові компанії дотримуються загальних правил і нормативів	Створює різні умови, в яких працюють страховики	Нормативна регламентація діяльності страховиків поєднана з гнучкими підходами, які дають можливість забезпечити достатній рівень конкуренції

Модель державного регулювання страхового ринку України можна розмістити між континентальною та змішаною, про що свідчить неодноразова зміна центрального органу у справах нагляду за страховою діяльністю, отримання ліцензії на кожний вид страхування, чіткі вимоги до платоспроможності страховиків, захист інтересів страхових компаній державою, умови вільної конкуренції під час страхової діяльності.

Становлення системи державного регулювання проходила в декілька етапів [10]:

1 етап – визначення ролі страхової галузі в економічній системі держави, аналіз стану галузі;

2 етап – позначення напрямків впливу держави на страхову галузь;

3 етап – розроблення довгострокової програми розвитку страхування в Україні.

У колишньому Радянському Союзі страхову діяльність здійснювали виключно установи Держстраху та Індержстраху. Окремі аспекти страхової діяльності регулювалися Постановами ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, нормативними документами Держстраху СРСР та Укрдержстраху.

У 1992 року Укрдержстрах за участі провідних страхових компаній, утворених у період 1990—1992 років, подав до Кабінету Міністрів України перший проект Закону «Про страхування», спрямований на узгодження позицій кількох причетних до страхової справи міністерств і відомств. Зазначений проект було прийнято як декрет у травні 1993 року.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» став фактично першим базовим законодавчим актом, який забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності. Він розглядався як проміжний законодавчий акт та мав багато недоліків. Головний його недолік полягав у тому, що тут було зроблено спробу поєднати суперечливі положення: з одного боку, «держстрахові» принципи здійснення страхової діяльності, що ґрунтувалися на планово-адміністративній економіці, а з іншого — принципи страхування в умовах ринку.

Отже, з розвитком ринкової економіки в Україні постала потреба ухвалити новий законодавчий акт, який повністю врегулював би як понятійний апарат, так і порядок здійснення страхової діяльності (давню застосовуваний у розвинених країнах).

6 березня 1996 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про страхування», до якого 4.10.2001 р. Верховною Радою внесено зміни та доповнення. Він є головним законодавчим актом у цій галузі в нашій державі.

Законом України було визначено єдиний орган державної виконавчої влади – Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд), утворений 17 вересня 1993 року [11].

Подальший розвиток страхового ринку пов'язаний з ліквідацією Укрстрахнагляду та передачею його завдань і функцій Міністерству Фінансів України у лютому 2000 року. Так утворився Департамент фінансових установ та ринків.

У липні 2001 року вийшов Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», згідно з яким нагляд за небанківськими установами (в тому числі і страховими компаніями) здійснюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг.

Основні функції ДКРРФП:

- ведення єдиного державного реєстру страховиків;
- ліцензування;
- контроль за дотриманням законодавства;
- розробка нормативних та методичних документів;
- контроль за платоспроможністю страхових компаній;
- розробка правил формування, обліку і розміщення страхових резервів;
- підготовка і перепідготовка кадрів;
- участь у міжнародному співробітництві;
- організаційно-методичне забезпечення проведення актуарних розрахунків;
- каральні заходи до порушників законодавства [1].

Систему державного регулювання страхового ринку України можна подати так (див. рисунок).

Механізми системи державного регулювання страхового ринку України

Створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні сприяло вдосконаленню державного регулювання за страховою діяльністю та формуванню адекватних основ розвитку вітчизняної страхової індустрії. Але, враховуючи велику кількість страхових компаній (на кінець 2009 року налічувалось 477 СК), недостатнє технічне і ресурсне забезпечення цього державного органу та обмежені можливості використання інформаційних технологій, ускладнюється процес регулювання страхового ринку. Вагомі функції у сфері страхування можуть покладатися на саморегулюючу організацію [8].

Моделі саморегулювання страхового ринку спостерігаються в Німеччині, Польщі, Японії, Канаді та інших країн, де наявність саморегулюючих організацій є домінуючим чинником у формуванні громадянського суспільства і розвиненого бізнесу, де держава делегує частину своїх повноважень професійним громадським об'єднанням, залучаючи їх тим самим до системи управління.

Процеси саморегулювання не перешкоджають процесам державного регулювання – вони їх доповнюють. СРО можуть бути посередниками в розв'язанні багатьох проблемних питань між страховиками та страхувальниками. Саморегулюючі організації – це специфічні інститути, що стимулюють ринкове регулювання страхових відносин. Мета функціонування СРО на страховому ринку – це захист інтересів його учасників та розвиток національної системи страхування. На страховому ринку України на статус саморегулюючої організації претендує Ліга страхових організацій України (ЛСOU).

Функції саморегулюючої організації:

- пряий захист інтересів учасників СРО у відносинах з державою (удосконалення нормативно-правової бази);
- взаємодія СРО та інститутів державного регулювання, зокрема з Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг;
- саморегулювання розвитку інтеграції національного страхового ринку в систему міжнародних ринків страхування.

Отже, в умовах трансформаційної економіки необхідно введення механізмів в галузі страхування, діяльність СРО дасть змогу стимулювати розвиток страхових відносин з боку держави [13].

Необхідно зазначити, що характерною рисою сучасного етапу розвитку фінансового сектора провідних країн світу є консолідація систем нагляду за його діяльністю на основі концентрації наглядових функцій (табл. 2).

Особливості державного регулювання страхового ринку в зарубіжних країнах

Країна	Орган регулювання	Наявність саморегулюючої організації	Особливості державного регулювання
Франція	Державна комісія страхового надзору; Страхова Рада у складі Міністерства економіки і фінансів (ліцензування і юридичні питання)	СРО	Діє страховий Кодекс, обґрунтована нормативна регламентація діяльності страховиків поєднана із гнучкою політикою нагляду щодо страхових тарифів.
Німеччина	Федеральне відомство по надзору за страховою діяльністю; Територіальні органи здійснюють поточний нагляд	-	Жорстка система контролю за страховими компаніями з боку федерального нагляду, який утримується за рахунок відрахувань страховиків
Швеція	Страховий інспекторат	-	Застосовує тест попиту, тобто маркетинговий підхід, який враховує попит страхувальників. Тобто держава ускладнює просування на ринок нових структур.
США	Відділи по надзору за страховими операціями в кожному штаті	Множинна СРО за змішаними ознаками	Немає жодного закону про страхування
Велика Британія	Страховий відділ в департаменті торгівлі і промисловості	СРО	Інформаційна відкритість та гласність діяльності страхових компаній та органів державного нагляду. Діє закон про компанії, закон про страхову корпорацію "Ллойд", закон про страхових брокерів, закон про захист страхувальників
Японія	Єдиний мегарегулятор – The Financial Supervisory Agency (FSA)	Множинна СРО за функціональними ознаками	Страхова система закрита для участі іноземних страховиків та жорстко регульована
Канада	Спеціалізований орган нагляду – Національна організація фінансових інститутів (OSFI)	Множинна СРО за змішаними ознаками	Федеральне (регулювання федеральних страховиків, затвердження типових правил та інше) та регіональне (регулювання регіональних страховиків, контроль за проведенням страхування) регулювання
Росія	Федеральна служба Росії зі страхового нагляду при Міністерстві Фінансів	На роль СРО претендує Всеросійський союз страховиків	Регулювання інвестиційної діяльності здійснюється згідно з «Правилами розміщення страховиками коштів страхових резервів»
Казахстан	Національний Банк Республіки Казахстан	-	Удосконалення системи дистанційного нагляду і аналіз діяльності професійних учасників страхового ринку

Як бачимо з табл. 2, система державного регулювання за страховим ринком залежить від рівня розвитку страхування, історичних та національних традицій, стабільності економіки. Нагляд може здійснюватися спеціалізованим органом, Департаментом уряду, Центральним банком або єдиним мегарегулятором.

Грунтуючись на світових тенденціях, вітчизняні фахівці обговорюють об'єднання таких наглядових органів, як Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг та Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Деякі пропонують створення державного «мегарегулятора», тобто органу, який буде здійснювати ефективне регулювання всієї фінансової галузі (банки, ринок фінансових послуг та фондовий ринок). Враховуючи позитивні та негативні аспекти створення об'єднаного органу регулювання і нагляду за діяльністю установ фінансового сектору, можна стверджувати, що в перспективі Україна також змушена буде піти шляхом консолідації наглядових органів. Однак такий процес потребує достатньо багато часу і можливий лише в довгостроковій перспективі, а його ефективність визначатиметься рівнем розвитку фінансового сектора, наявністю чіткої стратегії його функціонування, рівнем фінансового і кадрового забезпечення, а також якістю менеджменту [9].

Висновки

Світова фінансова глобалізація призводить до активізації дії регуляторів щодо подальшого розвитку страхового ринку України.

Вивчення досвіду розвинених країн щодо регулювання та нагляду за страховою діяльністю дає змогу зробити висновки, що практика діяльності органів регулювання страхового ринку довела необхідність постійно вдосконалювати методи державного регулювання.

Функціонування СРО на страховому ринку України є необхідною і обов'язковою умовою для подальшого розвитку страхової галузі країни, і саме така організація може стати базою для рівноправного соціального партнерства між бізнесом і владою. Лише така структура може вести відкритий і конструктивний діалог з органами державної влади, зазначаючи недоліки при ухваленні тих або інших рішень, вносячи

консолідовані пропозиції з боку бізнесу. Одним із пріоритетних напрямків діяльності саморегулюючої організації має стати інформаційно-просвітницька політика, яка повинна охопити всі верстви населення, розпочинаючи із створення відповідних шкільних та вузівських програм з основ страхування.

Але до вирішення проблем державного регулювання вітчизняного страхового ринку слід підходити послідовно та системно з урахуванням досвіду регулювання страхової індустрії у розвинених країнах.

Перспективи подальших досліджень

Щоб наблизити функціонування вітчизняного страхового ринку до міжнародного рівня і підвищити надійність національних страховиків, необхідна робота щодо удосконалення державної системи регулювання.

Актуальними завданнями є:

- розроблення та впровадження системи кодексів (торговельний, цивільний, господарський, податковий);
- послідовне вдосконалення фінансового і банківського законодавства;
- створення сукупності законодавчих актів, які будуть охоплювати усі сектори ринкової економіки, сприяти упорядкуванню взаємовідносин між суб'єктами ринку на всіх фазах процесу відтворення;
- формування пруденційного нагляду, що передбачає максимальний облік діяльності страховиків таких параметрів, як рівень ризиків, якість внутрішньої системи управління і контролю за ризиками, відповідний бухгалтерський облік і фінансову звітність, виявлення недоліків у діяльності страховиків на ранніх стадіях їх розвитку;
- необхідність створення єдиного інформаційно-аналітичного центру, в якому будуть опрацьовуватися масиви даних з усього спектра фінансування страхового ринку;
- збільшення розміру статутного капіталу, що надасть можливість брати на себе більшу відповідальність і утримувати крупні ризики без передачі на перестраховування та певною мірою поставити економічний бар'єр для переведення страхових платежів за кордон;
- створення саморегулюючої організації страховиків;
- забезпечення ефективного державного регулювання і нагляду у сфері страхування з урахуванням стандартів і принципів, рекомендованих Міжнародною асоціацією органів за страховою діяльністю.

Адаптація української системи державного регулювання страхового ринку України до стандартів розвинених країн повинна проводитися поступово. Цей процес має ґрунтуватися на зміцненні вітчизняного страхового ринку загалом, підвищенні фінансової стійкості страхових компаній та якості страхових послуг.

1. Василенко А.В. Генезис державного регулювання страхового ринку України в контексті зарубіжного досвіду / А.В. Василенко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 82 (62). – С.14–22.
2. Временко Л. Пруденційні режими регулювання страхової діяльності: цілі, задачі, інструменти / Л. Временко, О. Корват // *Страхова справа*. – 2009. – № 1(33). – С. 60–64.
3. Горбач Л.М. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / Л.М. Горбач, О.Б. Каун. – К.: Кондор, 2006. – 436 с.
4. Гребенчиков Э.С. В ответе за развитие страхового рынка / Э.С. Гребенчиков // *Финансы*. – 2006. – № 9. – С. 40–43.
5. Докторова Н.П. Механізми державного регулювання страхової діяльності України: Дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Н.П. Докторова – Донецьк, 2007. – 188 с.
6. Дюжиков Е.Ф. Регулирование отдельных сторон страховой деятельности в некоторых странах СНГ / Е.Ф. Дюжиков // *Финансы*. – 2006. – № 6. – С. 51–54.
7. Жабинець О.Й. Державне регулювання страхової діяльності у контексті глобалізації світового страхового простору / О.Й. Жабинець // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 187–194.
8. Залстов О. Страховий ритейл в Україні в умовах економічної кризи / О. Залстов // *Страхова справа*. – 2009. – № 4 (36). – 11 с.
9. Міщенко С. Вдосконалення інституційної структури нагляду за фінансовим сектором / С. Міщенко // *Банківська справа*. – 2007. – № 1. – С. 41–56.
10. Соболев Р.Г. Сутність державного регулювання страхової діяльності в Україні / Р.Г. Соболев – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuaa.kharkov.ua/>
11. Страхування / під наук. ред. С.С. Осадець. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
12. *Страховий ринок в Україні: стан, проблеми, перспективи (Аналітична доповідь Центру Разумкова)* // *Національна безпека і оборона*. – 2003. – № 6 (42). – С. 2–46
13. Ручкіна В.М. Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / В.М. Ручкіна. – Д., 2007. – 20 с.
14. Філонюк О.Ф. Проблеми впровадження державних механізмів регулювання страхуванням / О.Ф. Філонюк // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2009. – № 24. – С. 92–96
15. Філонюк О.Ф. Страховий ринок України як об'єкт державного регулювання / О.Ф. Філонюк // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2009. – № 22. – С. 73–77
16. Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.04.01 / В.М. Фурман. – К., 2006. – 36 с.
17. *International Association of Insurance Supervisors* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iaisweb.org>.